

Missbruk, beroende och samtidig psykisk sjukdom (samsjuklighet)

Skövde 15/10 & Göteborg 16/10 2009

Agneta Öjehagen
Gunilla Cruce

Lunds universitet

Agneta Öjehagen

Bakgrund - samsjuklighet
Underlag till riktlinjer
Genomgång riktlinjer samsjuklighet

Gunilla Cruce

Olika kliniska exempel
Screening, bedömning, samverkan

Definitioner

Samsjuklighet

Patienter, klienter med psykisk sjukdom, personlighetsstörning och samtidigt beroende, missbruk.

Nationella riktlinjer för missbruks-, beroendevård 2007

Beroende, skadligt bruk enl. ICD-10

Beroende, missbruk enl. DSM IV

Missbruk enl. SOL, LVM

(sociala och medicinska konsekvenser).

Samsjuklighet – konsekvenser

- psykiatriska, beroendetillståndet försämras
- suicidförsök, suicid
- fysisk ohälsa, för tidig död

- söker oftare, fler akutbesök, fler avbrott

- psykisk sjukdom identifieras inte alltid vid missbruk, och inte heller missbruk vid psykisk sjukdom

- problem samverkan mellan huvudmän

Utveckling samsjuklighet?

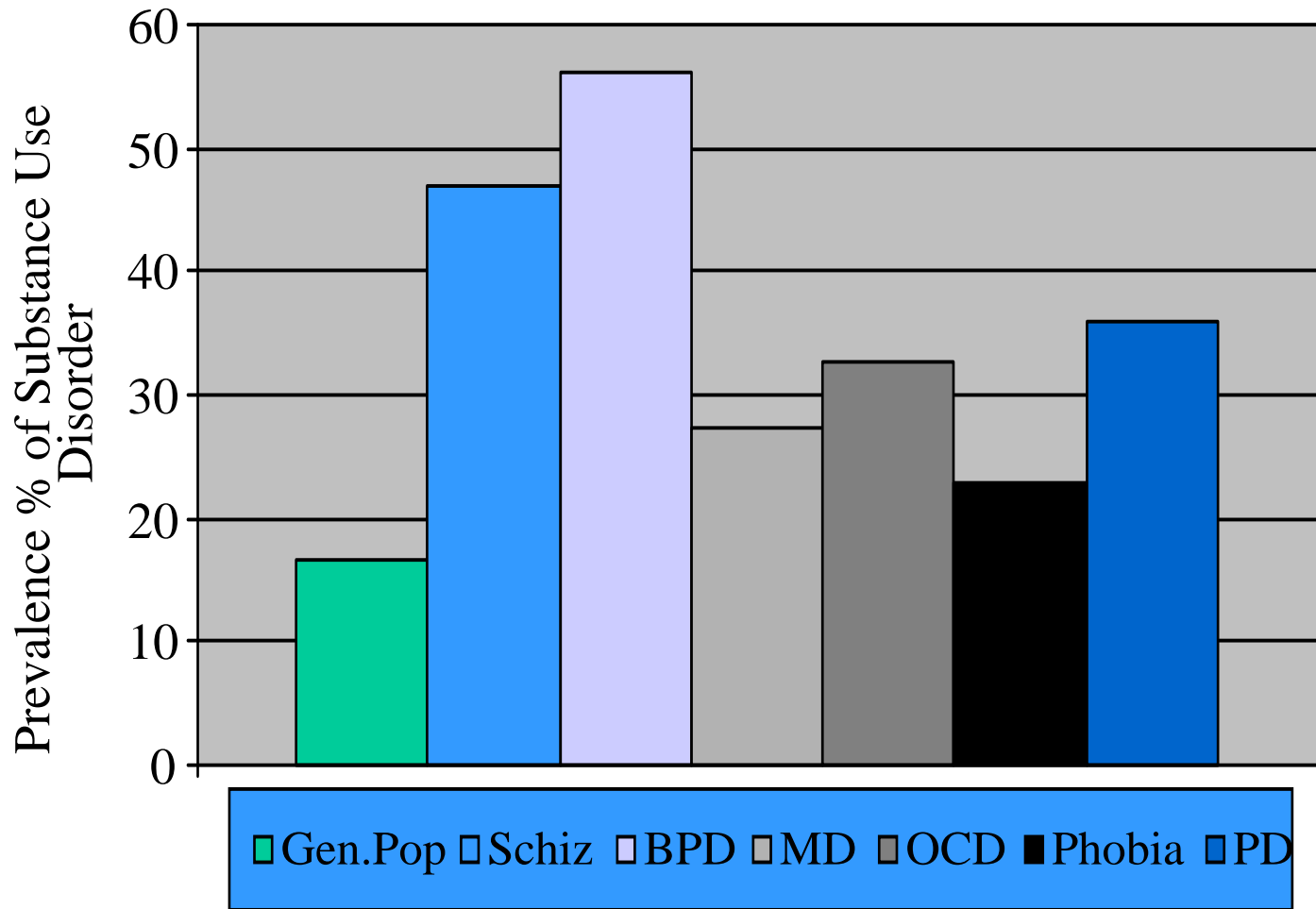
- Beroende → psykisk sjukdom
- Psykisk sjukdom → missbruk
- Gemensam orsak → missbruk
→ psykisk sjukdom
- Beroende ↔ psykisk sjukdom
- Vårdorganisatoriska förändringar

Hur vanligt är samsjuklighet?

Stora befolkningsstudier i USA och Europa senaste decennierna, 8.000-43.000 personer:

Personer med missbruk, beroende har under livet **2-4 ggr ökad risk** för psykisk sjukdom jämfört med personer som ej har ett missbruk, beroende, högre vid drog- än alkoholmissbruk

Any Substance Use Disorder

Sökt behandling senaste 12 mån för beroende/missbruk

	Alkohol	Droger
<i>Oberoende</i>		
Depressionssjukdom	41%	60%
Ångestsjukdom	33%	43%

NESARC (n=43.093), Grant et al 2004

Sökt behandling senaste 12 mån för depression, ångest

	Depression	Ångest
<i>Oberoende</i>		
Beroende/missbruk	21%	17%
Alkoholber/missbruk	18%	13%
Drogber/missbruk	8%	7%

NESARC (n=43.093), Grant et al, 2004

Personlighetsstörning och beroende alkohol, droger

	Alkoholber.	Drogberoende
Personl.störning	40%	70%
- tvång	15%	29%
- paranoid	16%	33%
- antisocial	18%	40%

Grant et al., 2004

Livstidsprevalens psykisk sjukdom hos personer i missbruksbehandling

Strukturerad diagnostik nordiska länder:

- Island, inkl pers.st (*Tomasson*) 76%
- Norge (*Landheim*) 48%
- Sverige LVM - hem (6st) 52 -82%
- Danmark alkohelmottagn 34%
(personlighetsstörning)

Suicidförsök, suicidrisk vid alkohol-, drogmissbruk

Suicidförsök - största kända riskfaktorn självmord

Alk.missbrukare suicidförsök: ~ 30% (17– 64%)

Nark.missbrukare suicidförsök: ~ 39% (19 – 47%)

Underlag till riktlinjer - behandling

Utgår från **systematiska** genomgångar av publicerade behandlingsstudier:

- * kontrollerade studier, väl genomförda RCT-studier har högst bevisvärde
- * effekten av metoder i flera studier sammanställs (översikt, meta-analys)

Systematiska översikter: Internationellt t.ex. Cochrane, Campbell
Nationellt SBU, IMS, Läkemedelsverket

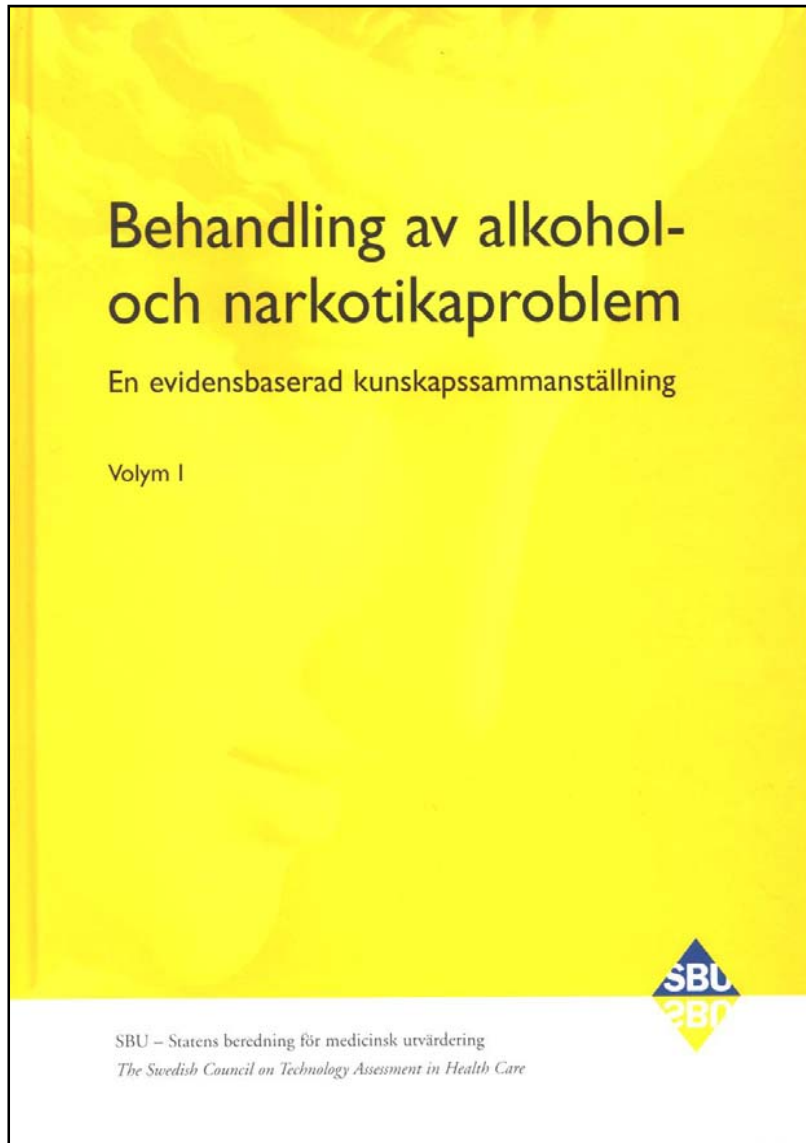
Evidensgradering av styrkan av det vetenskapliga stödet i 4 nivåer:

- * 1 = högst; flera studier högt bevisvärde,
- 4 = lägst; studier saknas, endast studier med lågt bevisvärde

Riktlinjer "guidelines" inkluderar flera avvägningar:

- * tillämpbarhet i verksamheter, hälso-ekonomisk bedömning
- * utfärdas av Socialstyrelsen, Läkemedelsverket

Systematisk översikt

Svensk utgåva 2001

Uppdaterad engelsk version 2003

Ansvarsområden sjukvård - socialtjänst

Sjukvården, psykiatri, primärvård:

- abstinensbehandling, läkemedelsbeh. av beroende,
- läkemedelsassisterad behandling, somatisk vård,
- bedömning och behandling av psykisk sjukdom också vid beroende/missbruk (Hälso-SjukvL 3§)

Socialtjänsten:

- ansvar för hjälp för missbruket och annan erforderlig hjälp (SoL 9§), initiera samverkan

Statens institutionsstyrelse: (tvångsvård) LVM

Nationella riktlinjer-samsjuklighet missbruks- beroendevården 2007

- Identifiera och bedöma samsjuklighet
- Samordna behandling
- Behandlingsmetoder vid samsjuklighet

Ansvarsfördelning - bedöma samsjuklighet

Nationella riktlinjer missbruk, beroendevård 2007

Inom socialtjänsten klienter med missbruk och *misstanke* om psykisk sjukdom: tas omgående kontakt med hälso-, sjukvården med kompetens att bedöma

Primärvård eller psykiatrisk vård har ansvar att bedöma och behandla det psykiatriska tillståndet
bedömning snarast möjligt (efter 1 - 4 v. nykterhet).

Personer som söker för psykisk sjukdom – identifiering av beroende, missbruk och samverka att behandla båda tillstånden samtidigt.

Identifiera riskbruk alkohol

Definition riskbruk (eng. hazardous use):

- ett *konsumtionsmönster* som ökar risken för skadliga konsekvenser inkluderande ett beroende (WHO, 2008)
- innefattar såväl *konsumtionsmängder* som *konsumtionsintensitet*
- *ännu inte uppstått skador*, fysiska, psykiska eller negativa sociala konsekvenser
- inte en *diagnostisk* beteckning.

Rekommendationer upptäckt och rådgivning

Upptäckt screeninginstrument:

- Riskbruk el alkoholproblem - AUDIT
- Riskzon el narkotikaproblem - DUDIT
-ungdom - ADAD

lite använt i vård för psykiska problem

- Provtagning (GT, CDT, urinprov)

Kort rådgivning:

Evidens inom sjukvården-få studier från psykiatri

Ej prövat socialtjänsten

Samsjuklighet

Ansvarsfördelning efter akuta insatser

Nationella riktlinjer missbruk, beroendevård 2007

Efter akuta insatser **samordnas** behandlingen

Behandlingen av ett av tillstånden får inte fördröjas i avvaktan på att det andra tillståndet förbättras

Samverkansmodeller

1. Patienter med *svåra psykiska störningar och beroende*
- behandlingar, socialt stöd *integreras i särskilda team ACT*
- mindre intensiv case management (CM) (USA)

2. Patienter med *svåra psykiska störningar och beroende*
- *behandlingsteam* eller *samordnade vårdplaner*
(Psykiatrireformen)

3. Patienter med *psykiska sjukdomar och beroendetillstånd*
- *konsultation mellan verksamheter* beroendevård,
socialtjänst, psykiatri, primärvård, kriminalvård

1. Missbruksbehandling integreras i psykiatriska behandlingsteam - ACT (assertive community treatment)

ACT-team: flera kompetenser, dygnet runt,
max 10 personer per case manager

- Ej krav initial nykterhet
- Motivera till avhållsamhet, långt perspektiv
- Fokus samspel:
missbruk - psykisk sjukdom – social funktion
- Fokus:
boende, aktiviteter, relationer (inkl. nätverk),
regelbunden behandling

1. Samordningsmodeller samsjuklighet vid schizofreni (underlag riktlinjer schizofreni 2009)

- ACT - integrerat team
  - minskar inte avbrott (3 RCT-studier)
  - otillräckligt underlag för att bedöma effekt missbruket
- Intensive case management - ej ACT-team
  - minskar inte avbrott (4 RCT studier)
  - otillräckligt underlag för att bedöma effekt missbruket

Cochrane: Cleary et al 2008

Evidens - ACT-team vid enbart schizofreni ej missbruk (underlag riktlinjer schizofreni 2009)

- Färre inläggningar
- Kortare vårdtider
- Färre som avbryter kontakt

- Fler i självständigt boende
- Mindre risk för hemlöshet
- Fler i arbete
- Färre symtom

Evidens - Mindre intensiv case management schizofreni, ej missbruk (riktlinjer schizofreni 2009)

Fler kvar i kontakt med vården

- Inläggningar i psykiatrisk vård ökar
- Inga skillnader i kliniska eller sociala variabler

Evidens - Case Management vid enbart missbruk, beroende alkohol, narkotika

Ej samsjuklighet:

- Viss effekt att samordna insatser (10 studier)
(varierande beroende på om manual CM)
- Minskat narkotikabruk jmf psykoedukation, resp. rådgivning (1 stor studie)

Cochrane Hesse et al 2009

2. Samverkansformer psykiatrireformen (svår psykisk störning och missbruk, n=358)

Alkoholberoende 2/3, narkotikaberoende 1/3

- *Integrerade team (motsv. ACT)*
  - patienten hör till teamet,
  - flesta behov handläggs inom teamet (4 projekt)
- *Vårdplaneringsteam*
  - samplanering mellan verksamheter
(fsk, kriminalvård, socialtjänst, sjukvård,
arbetsförmedling, frivilligorganisationer)
  - hålls ihop av koordinator
  - återkommande utvärderingar (6 projekt)

Öjehagen, Schaar, Socialstyrelsen 2003

2. Samverkan psykiatrireformen 5-årsuppföljning av 10 projekt

Vårdplaneringsteam samma effekt integrerade team
(ej kontrollerad studie - kvasiexperimentell analys)

Central föruts: Samverkan organisatoriskt förankrad
med vård-, policyavtal mellan huvudmännen

- Hälften av patienterna - inget aktuellt missbruk
- Dödlighet 32/358 (9 %), 8 ggr förhöjd
- Behov av stöd minskat, men kvarstår
- Riskbruk uppmärksammas inte

3. konsultation mellan verksamheter

- Huvudansvar inom psykiatri eller beroendevård utifrån problemtyngd missbruk eller beroendet
med *konsultstöd* av beroendevård eller psykiatri
- Ex konsultationsmodell Milton projekt
Gunilla Cruce

Svårigheter att utvärdera samsjuklighet

Flera faktorer bidrar till resultat:

- Personens psykiska sjukdom, personlighetsstörning
- Personens missbruk, beroende
- Social situation, närstående
- **Behandlingsmetoder psykisk sjukdom, missbruk**
flera personer involverade
- **Andra insatser**
- **Samordningsform ACT, CM, vårdplaner**

En samordningsmodell ex ACT, CM jämförs med behandling utan särskild samordning (patienter med samma svårighetsgrad och samma insatser)

–kan vara svårt särskilja effekten av själva samordningsformen.

Samsjuklighet - behandlingsmetoder

- Psykofarmakologisk behandling för psykisk sjukdom
– ger effekt psykiska sjukdomen
- men ej effekt missbruket
Slutsats: behandla psykisk sjukdom + missbruk
- Läkemedelsbehandling för beroende (Campral, Naltrexon) lite undersökt vid samsjuklighet
– ej kontraindicerat
- Specifika metoder för missbruk MI, MI+KBT vid samsjuklighet – få studier, viss effekt

Metoder efter akuta insatser

Nationella riktlinjer missbruks, beroendevården 2007

Efter akuta insatser samordnas behandlingen

Behandlingen av ett av tillstånden får inte fördröjas i avvaktan på att det andra tillståndet förbättras

Metoder som har evidens vid enbart beroende eller psykisk sjukdom bör användas också vid samsjuklighet

Psykosociala metoder alkohol- narkotikamissbruk/beroende Nationella riktlinjer 2007

Gemensamt för behandlingar med effekt:

- Klar struktur
- Fokus på missbruket och beroendet
- Väldefinierade insatser
- Manualer för arbetsmetoden

Slutsats systematisk översikt behandling

59 studier; 36 RCTs (13 psykosocial, 23 medicinsk)

Inga behandlingar effektiva för båda tillstånden, men

- de effektiva behandlingar som finns för psykisk sjukdom fungerar också för personer med samtidigt beroende
- de effektiva behandlingar som finns för alkohol-, drogproblem fungerar också hos dem med psykisk störning
- effektiviteten av integrerad behandling i samma team: fortfarande oklar

Tiet Q, Mausbach, 2007

Systematisk Cochrane-översikt 2008

Psykosocial behandling samsjuklighet vid svår psykisk sjukdom (25 RCT-studier, 2478 patienter)

Metoder som utvärderats för att minska missbruket:

KBT, MI, 12-steg, färdighetsträning

Ingen av metoderna visar påtagligt bättre resultat än sedvanlig behandling

- Flera problem påtalas som försvårar jämförelser: *variation patientkaraktäristika, vårdform, mått, bortfall, programtrohet*
- Behov av bättre studier inom detta viktiga område

Norska riktlinjer – klara 2010

samsjuklighet psykisk sjukdom-beroende

Övergripande – evidens olika insatser ganska låg.

Föreslår med mindre starkt vetenskapligt stöd:

- MI och KBT kan erbjudas
- Institutionsbehandling kan rekommenderas för patienter med instabil psykisk sjukdom och samtidigt missbruk som inte förbättras i öppen vård
- ACT rekommenderas till patienter som inte fungerar i sedvanlig öppen vård, slutenvård eller annan institutionsvård.

Sammanfattning

- **Identifiera – diagnos så snart möjligt**
- **Behandla samtidigt**
- **Behandla samordnat:**
  - **Om integrerade team: ACT-modell**
  - **CM, mindre intensiv: ej visad effekt**
  - **Samordna insatser utan särskild samordnare**
- **Använda de metoder vi har för enkla tillstånd, men MI + KBT visst stöd**
- **Ha ett långt perspektiv**
- **Många studier på väg**

Komplexa vårdbehov på grund av Psyisk sjukdom och Missbruk, KPM”

Förutsättningar samverkan: 64 verksamheter och projekt

- *Samverkan* på alla nivåer – politiskt, administrativt och verksamhetsmässigt
- *Samverkan* inom tydliga ramar – baserade på formella beslut och upprätthållna inom formell struktur samt kopplade till ekonomiskt ansvar
- *Samverkan* måste ha acceptans i de verksamheter som ska samverka
- *Samverkan* kring utåtagerande personer särskilt svår